

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Juvelyriški Eksperimentai

2013-06-13

ŽURNALAS: KRANTAI

TEMA: Juvelyrika

AUTORIUS: Elzė Sakalinskaitė

DATA: 2013-06

Juvelyriški Eksperimentai

Elzė Sakalinskaitė

Tekstilinė Elzė SAKALINSKAITĖ rašo apie tarpdisciplininius eksperimentus juvelyrikoje su netradicinėmis sritimis - medicina, naujosiomis technologijomis ir sumaniaja tekstile. Šie eksperimentai dar nėra plačiai paplitę, bet vis sparčiau atranda vietą menininkų kūryboje visame pasaulyje. Straipsnyje supažindinama su jau sukurtais tokios juvelyrikos darbais ir apžvelgiamos galimybės šią sritį plėtoti.

EXPERIMENTS IN JEWELLERY

The textile artist Elzė SAKALINSKAITĖ writes about different media experiments in jewellery, connecting jewellery to medicine, new technologies and smart textiles. These experiments are not widely known, but they are quickly finding a place in artistic creations worldwide. In the article, jewellery creations are presented, and the possibilities are reviewed for the expansion of the field.

Mokslas neįmanomas be fantazijos, o menas - be fakto.

Vladimir Nabokov

Keičiantis žmogaus požiūriui į jį supančią aplinką, postmodernizmui suartinus meną ir kasdienybę, aukštąją ir žemąją kultūrą, po truputį atsisakoma vien estetinę paskirtį turinčių daiktų, ieškoma jų ne tik gražių, bet ir funkcionalių. Juvelyrikos, medicinos ir naujų technologijų jungtis labai aktualėja. Tarpdiscipliniškumas suteikia juvelyrikai naują prasmę, naujų funkcijų ir atveria kūrybai naujų galimybių. Meno ir mokslo sintezė tampa labai svarbiu aspektu šiandienos menininkų darbuose. Tai unikali kūrybos sritis, padedanti ugdyti ir keisti visuomenę. Kūrėjai tampa idėjų generatoriais: nevaržydami savo kūrybiškumo, nebijodami suklysti ar apsijuokti, suteikdami laisvę savo, kartais atrodytų, absurdiškiausiems sumanymams, jie išiebia impulsą naujoms idėjoms ir galimybėms.

Dabartiniame pasaulyje sparčiai keičiantis požiūriui į kasdien naudojamus daiktus, bandoma išvengti vartotojiškumo, išigali perdirbimo, funkcionalumo idėjos, naujovės technikoje keičiasi kasdien, ir visi nejučiom pasiduoda šioms tendencijoms. Kūrėjai siekia savo darbus paversti ne tik gražiais, estetiškais ar konceptualiais, bet ir novatoriškais, naudingais meno kūriniais, suteikti jiems naujų, kartais neįprastų funkcijų. Menininkai, tarp jų ir juvelyrė, įkūnydami savo idėjas bando apmąstyti ir savitai interpretuoti žmogaus fizinius ir emocinius poreikius.

Tarpdiscipliniškumas skirtingose meno srityse nieko nebestebina. Tai dar viena šiuolaikinio meno tendencija, drąsinanti menininką įvairiapusiškai atskleisti savo kūrinio idėją ir jo daugialypiškumą. Tradicinių meno šakų jungimas yra tapęs kasdienybe, ir juvelyrė nėra išimtis. Juvelyrėkos dėmė su tapyba, skulptūra, keramika ar fotografija praturtina tiek ją pačią, tiek kitas meno šakas. Naujų technologijų ar medicinos ir juvelyrėkos tarpdiscipliniškumas yra palyginti dar nelabai išplėtotas sritis, tačiau ji aiškiai perspektyvi. Tokie juvelyrėkos kūriniai puikiai atspindi šiuolaikinį žmogų ir jo gyvenimo filosofiją.

Juvelyrėka ir medicina

Pasaulyje vis populiarėjančios naudingumo, prieš vartotojiškumą nukreiptos idėjos daro didelę įtaką šiuolaikiniam menui, kartu ir šiuolaikinei juvelyrėkai. Mediciną bandoma sulieti su juvelyrėka, ir taip gimsta ne tik įdomūs, modernūs ar puošnūs, tačiau ir praktiški meno kūriniai, tiesiogiai naudingi žmogui bei jo aplinkai. Juvelyrėka įgauna naujų prasmų. Estetiškumo ir puošnumo kriterijai praranda pirmenybiškumą.

Liaudies medicinos, magijos ir papuošalo derinys žinomas nuo seno. Jau Senovės Romoje tikėta, kad įvairūs akmenys turi magiškos galios ir gali išgydyti daugelį ligų. Žmonės nešiodavo medalionus su skirtingais akmenimis, kurie buvo vertinami kaip tam tikra apsauga. Pavyzdžiui, gintaras užkertąs kelią skydliaukės ligoms, vaduojąs nuo gerklės skausmų. Viduramžiais medikai gintaru stiprindavo dantis, gydydavo pažeistą odą, opas, migreną, astmą, nemigą ir kitas ligas. Gintaras ir kiti akmenys buvo nešiojami prie kūno, iš jų miltelių gaminami tepalai. Visa tai puikiai žinoma ir taikoma šiandien, tačiau toks gydymo būdas labiau siejamas su psichologiniu placebo efektu. O šiuolaikiniam žmogui vien tikėjimo galios nebeužtenka. Dabar juvelyrėkoje itin svarbus papuošalo ir kūno santykis, žmogaus poreikiai, todėl medicina tampa priemone sukurti papuošalą, kuris būtų naudingas realiai ir žmogų gydytų. Juvelyrėkos kūrinys gali tarnauti ne tik kaip puošmena, bet ir kaip medicininis instrumentas ar prietaisas. Nemažai juvelyrų gvildena šią problemą savo kūryboje ir įgyvendindami savo sprendimus jungia iš pirmo žvilgsnio, atrodytų, nesuderinamas sritis.

Pavyzdžiui, anglų juvelyrės Lucy Rowlands kūryboje žiedas tampa burnos tyrinėjimo įtaisu – tai kartu ir papuošalas, ir stomatologo veidrodėlis. Pasak autorės, burna yra viena svarbiausių, jautriausių, mistifikuotų ir erotizuotų žmogaus kūno vietų. Ji tarsi kviečia tyrinėti žmogų ir jame slypinčias paslaptis¹. Kūrinio dizainas labai estetizuotas, minimalistinis, jis puikiai sulydo tiek meniškumą, tiek konceptualumą, tiek funkcionalumą.

Dar vienas pavyzdys – visame pasaulyje gerai žinomi norvegų Sigurdo Brongerio (g. 1957) juvelyrėkos darbai. Menininkas kuria įvairius mechaninius objektus, kurie tampa

žiedais ar segėmis ir jau pripažinti esą juvelyrikos klasika. Kūryboje jungiama mechanika ir juvelyrika. Autorius pasitelkia mechanizmus, tampančius nostalgisku praeities palytėjimu. Kalbėdamas apie savo kūrybą jis visada pabrėžia, jog labai svarbu sujungti grožį ir praktiškumą. Pramonėje sukurti gražūs objektai, kurie tampa estetinėmis vertybėmis, dažniausiai nėra tinkami vartoti – tai nenaudingas, bevertis grožis, daiktas be paskirties².

Sigurdo Brongerio juvelyrikos kolekcija „Indikatoriai“ tiksliai atspindi menininko idėjas. Šie kūriniai – ne tik veikiantys mechanizmai, bet ir žmogaus pulsą bei kraujospūdį matuojantys prietaisai. Medicinos ir juvelyrikos sąjunga Brongerio darbuose yra labai svarbi, nes kūriniai įgauna naują funkciją, prasmę ir tampa tikrai naudingu daiktu.

Manau, drąsiausiai ir įtaigiausiai savo idėjas kūryboje atskleidžia amerikiečių juvelyrė Molly Epstein. Jos darbų kolekcijos „Pasiecti homeostazę“ funkcija – ne tik medicininė. Juvelyrikos dirbinių dizainas labiausiai atspindi savitą medicinos estetiką: balti gurgždantys chalatai, skubūs žingsniai ilgais ligoninės koridoriais, susirūpinę žvilgsniai, metaliniai, sterilūs ir žvilgantys chirurgo įrankiai, savita, kartais džiugi, kartais skausminga, kartais mistiška atmosfera – viskas paklūsta preciziškumo, tikslingumo, funkcionalumo reikalavimams. Epstein kūriniai tarsi medicininiai įtvarai idealiai dera prie žmogaus kūno. Juvelyrė visai pamiršta dekoratyvumą ir pirmines papuošalo funkcijas, labiausiai pabrėžia jo naudingumą. Šios kolekcijos kūriniai visų pirma yra realią paskirtį turintys objektai, o tik paskui juvelyrikos dirbiniai.

Tarp Lietuvos juvelyrų darbų taip pat galime rasti tarpdisciplininių kūrinių ir eksperimentų. Tačiau menininkai mediciną su juvelyrika jungia atsargiai, tarsi kiek nuogaustaudami, nepamiršdami ir neatsisakydami puošybinės juvelyrikos funkcijos bei estetikos, bet, nepaisant to, jungtis vyksta konceptualiai ir įtikinamai. Tokius darbus labiau tiktų vadinti vienetiniais, jie netapo kurio nors juvelyro vizitine kortele, tačiau tikrai yra verti dėmesio.

Pavyzdžiui, Beatos Sietinšienės (g. 1974) darbai „Tvarsčiai kūnui“. Tai segės ir žiedas iš tiulio juostos bei sidabro, kuriais iš tiesų galima aptvarstyti kūną. Papuošalais kūną įmanoma sutvarstyti pagal medicinos reikalavimus. Objektai transformuojami išsivynioja ir vėl susitraukia, virsdami žiedu su neįprastos formos akimi ar beveik tradiciška sege. Kituose šios kolekcijos papuošaluose estetizuotas tiulinis vyturas pakeičiamas tikru tvarsčiu. Susuktas į ritinėlių, šis tvarstis tampa žiedo akimi ar auskarais. Esant būtinam reikalui, toks papuošalas galėtų virsti priemone suteikiant pirmąją pagalbą. Šie darbai taip pat turi realią paskirtį, tačiau, kitaip nei jau minėtos Epstein kūriniai, jie pirmiausia iškelia estetinį ir puošybinį juvelyrikos savitumą.

Dar viena konceptuali juvelyrikos ir medicinos jungtis akivaizdi Ugnės Blažytės (g. 1980) darbų cikle, skirtame ir neregiamams. Daugumoje kūrinių panaudota Brailio rašto sistema. Kaip teigė Eglė Dean savo straipsnyje „Brailis, barokas ir septynios didžiosios nuodėmės“ – „tai objektas, kurį turėtų ‘stebėti’ tiek regintys, tiek neregiai, dalindamiesi liečiamu patyrimu. Beje, tai tinka ir kitiems kūriniais – visur regintieji gali gėrėtis spalva, o visi – faktūra ir forma, idealiausia būtų leisti liestis prie darbų. Aromaterapija, tekstas ir papuošalas tuo pat metu įprasmina naują įvairialypę realybę, iškelia kūrinį į daugiaprasmio ir multifunkcionalaus suvokimo sferą“³.

Šis darbas išskirtinis tiek konceptualumo, tiek tarpdiscipliniškumo požiūriu. Čia susipina papuošalas, medicina ir tekstas. Menininkė sumaniai įprasmina metaforas, užkoduoja mintis ir idėjas, taip sujungdama, atrodo, nesuderinamus dalykus – juvelyrinę ir neregystę ir išskeldama įdomią ir jautrią temą: gal mes visi esame neregiai, nepastebintys tikrųjų gyvenimo vertybių?

Juvelyrinė ir šiuolaikinė technologija

Naujosios technologijos nėra labai plačiai taikomos juvelyrikoje, tačiau vis daugiau menininkų ieško novatoriškų idėjų ir įdomių sprendimų, savo kūryboje siekdami sujungti dvi skirtingas sritis. Šiuolaikinė technologija – kaip šviesos efektai, šviesos ledai ar įvairūs mechanizmai – gali netikėtai pajavairinti papuošalo funkcijas ir paversti juvelyrinę išpūdingu, efektingu, konceptualių bei naudingų meno kūrinium. Tokie meno kūriniai atspindi veržlią, naujovišką, mobilią ir nuolat besikeičiančią šiuolaikinę visuomenę.

Juvelyrė iš Pietų Korėjos Kyeok Kim savo kūrinuose taiko daug šviesos efektų. Šiuolaikinėmis technologijomis autorė juvelyrinę paverčia interaktyvia, ją valdo pats žmogus, tarsi žaisdamas kuria ornamentus ant savo ar ant kito žmogaus kūno. Kaip pati menininkė teigia, „ornamentai kūną daro patrauklų ir ekspresyvių. Ši juvelyrinė tampa kaip antra žmogaus oda. Pasitelkiant šviesą viskas tarsi svyruoja tarp to, kas apčiuopiama ir efemeriška, realu ir netikra“⁴. Savo kūrinium Kyeok Kim subtiliai ir švelniai paliečia amžinas trapias, nepastovaus gyvenimo ir grožio temas.

Dar viena dailininkė, kurios šviečiantys papuošalai jau yra tapę klasika – tai kūrėja iš Didžiosios Britanijos Anoush Waddington. Jos juvelyrinė – tai tarsi šviečiančios medūzos, apsvijusios žmogui kaklą ar rankas. Šviesa – viena svarbiausių šios autorės darbų sudedamųjų dalių, suteikianti papuošalui dar daugiau dekoratyvumo ir ypatingų efektų.

Vokiečių juvelyras Marcas Mannas (g. 1968) irgi savo kūryboje pasitelkia naujas technologijas – šviesos ledus ir elektroniką. Taip autorius juvelyrinės kūriniai suteikia naujų funkcijų ir sustiprina užkoduotas idėjas. Šviečiantys objektai tamsoje tarsi kviečia priėti, masina aplinkinius, juos dėvintį žmogų apgaubia paslaptimi ir mistiškumu. Šiuolaikinė technologija čia pritaikyta tiksliai ir tik dar labiau paryškina kūrinio idėją.

Juvelyrinė ir sumanioji tekstilė

Juvelyrinės ir tekstilės tarpdiscipliniškumas pasauliniame meno kontekste yra labai išplėtotas sritis. Tekstiliniai papuošalai ar metalo bei tekstilės jungimas vienu meno kūrinium nėra naujiena. Daug tekstilinių bando praplėsti savo kūrybos horizontus ir kuria juvelyrinės dirbinius. Šie kūriniai yra išskirtiniai, nes tekstilės menininkas kitaip žiūri į kietą ir šaltą metalą, jį „sušildo“ tekstilės savybėmis. Minkštą, purią, negriežtos formos tekstilę derindami su kietu, aiškiu, griežtų formų metalu, menininkai suteikia papuošalui dimensijų išplėsdami tekstilės ir juvelyrinės ribas. Tačiau ši juvelyrinė nėra inovatyvi, darbuose tekstilė daugiau pritaikoma kaip technika ar išraiškos priemonė. Naujasias tekstilės technologijas su juvelyrine menininkai dar jungia nedrąsiai, nepasinaudodami daugeliu tokios sąjungos galimybėmis.

Lietuvoje dar mažai kur pritaikoma *intelligent textiles* ar *smart textile* vadinama tekstilė. Sumanioji tekstilė yra nauja ir plati tekstilės kryptis. Tai tekstilė, kuri reaguoja į aplinkos pokyčius. Gaudama temperatūros, drėgmės, triukšmo ar kitoki signalą iš aplinkos, ji prisitaiko prie siunčiamo ženklo.

Sumanioji tekstilė sujungia informacinių technologijų, medžiagų mokslo patirtį ir menus. Tekstilės medžiagų ir technologijų mokslo ryšys su polimerų technologijos, biotechnologijos, mikroelektronikos naujovėmis leidžia kurti adaptyvias technologijas, kurios nepaprastai išplečia funkcinės tekstilės galimybes.

Įsivaizduokime siūlą, kuris turi atmintį būti tiesus. Panašiai elgiasi ir tekstilė, turinti šiluminę atmintį. Nuo temperatūros pokyčio, pavyzdžiui, jai krintant, tekstilė grįžta į pirminę formą: plonas siūlas tampa purus bei šiltas. Davikliai nebūtinai – į temperatūros, drėgmės ar kitoki pasikeitimą ji reaguoja automatiškai.

Kitas pavyzdys – audinys su mikroporomis. Lyjant poros užsidaro, ir audinys tampa nepralaidus vandeniui, o sumažėjus drėgmei, poros atsiveria, ir audinys vėl ima kvėpuoti. Tai vienas „protingųjų“ medžiagų tipų – medžiaga reaguoja ir keičia formą, prisitaikydama prie aplinkos sąlygų.

Sumaniosios tekstilės funkcijos neįtikėtinos: tokie gaminiai gali padėti saugoti sveikatą, komunikuoti, apsaugoti, perspėti ar tiesiog pralinksminėti. Tokia įvairiapusė, daugiafunkcė ir dinamiška tekstilė iškelia naujų klausimų dizaineriams ir skatina iš naujo perprasti medžiagos galimybes, pervertinti žmogaus ir daiktinės aplinkos santykį.

Sumanioji tekstilė gali būti taikoma ne tik tekstilės gaminiuose, tai galėtų būti impulsas menininkams drąsiai imtis tarpdisciplininių eksperimentų. Juvelyrikos kūrinys, keičiantis spalvas ir pradedantis šviesti pagal žmogaus besikeičiantį pulsą, spaudimą, nuotaiką, tarsi atspindi žmogaus emocijas ir perduoda jas aplinkiniam pasauliui. Toks papuošalas keičiasi kartu su jo dėvėtoju, toks juvelyrikos kūrinys – tai jausmų, nuotaikų ir pojūčių sensorius.

Šiuolaikinės tekstilės technologijų ir juvelyrikos sintezė ne tik sukurtų naują meninę kokybę, bet ir atvertų netikėtą lauką eksperimentams. Tai nauja ir dar neišnaudota sritis, kuri puikiai įsilietų į mūsų gyvenimą ir, atspindėdama šiuolaikinio žmogaus poreikius, pojūčius, nuotaikas, siųstų apie jį informaciją.

Šiuolaikinės tekstilės panaudojimo pavyzdžiu galėtų būti mano pačios tekstilinių segių kolekcija „Būk matomas“. Kaip rašė dailėtyrininkė Sonata Baliuckaitė, „šie darbai turi tris funkcijas: pirmoji – puošybinė, dekoratyvioji, antroji – apsauginė – švytinti segė padės nepranykti tamsoje, apsaugoti joje, būti matomam. O trečioji – tai tarsi raginimas išreikšti save, atsiskleisti žmonėms ir pasauliui. Šios segės tampa tarsi simboliu to, kas yra nematoma, bet ką norėtum parodyti ir atskleisti: būdą, nuotaikas, jausmus ir mintis. Tad kiekviena švytinti segė gali reikšti norą būti pastebėtam, suprastam ar išklausytam.

Tai juvelyrika, atspindinti šiuolaikinio žmogaus individualybę ir poreikius. Nors ši segių kolekcija nėra itin novatoriška ar provokuojanti, darbai labai atsargūs ir subtilūs, tarsi besimėgaujantys savo grožiu ir nepriekaištinga estetika, griežtai nepamirštant

dėvėjimo funkcijos, tačiau tai bandymas sujungti šiuolaikinę tekstilę ir juvelyrinę ir suteikti jai naujų prasmų“.

* * *

Tai tik nedaugelis pavyzdžių, iliustruojančių šiandienines tendencijas. Mokslo ir meno ryšys turi teorinę ir praktinę reikšmę – tai kryptis, kuri dar labiau suaktualina meną kasdieniame gyvenime, keičia ir atnaujina visuomenę. Manau, juvelyrinės tarpdiscipliniškumas išplečia papuošalo galimybes. Juvelyrinė gali ne tik puošti, bet ir padėti žmogui, ne tik gražinti, bet ir atskleisti paslėptas žmogaus mintis. Medicina ir naujosios technologijos galėtų juvelyrinę dar labiau priartinti prie žmogaus, jo poreikių ir minčių. Pasak žymiojo moderniosios kultūros teoretiko Anthony Giddenso, „puošimas yra priemonė simboliniam individo pasirodymui sociume, išorinės formos suteikimas asmens tapatumo naratyvams, o intymumo siekis moderniojoje visuomenėje, kuri tam tikra prasme išreiškia ir papuošalų nešiojimas, yra nulemtas individo mėginimo išsaugoti prasmingą gyvenimą pažįstamoje aplinkoje, nes dėl beasmenių organizacijų plėtros moderniam pasaulyje ši jam darosi vis svetimesnė“⁵.

¹ <http://www.lucyrowlands.co.uk/gallery.html>

² <http://www.sigurdbronger.no/HTML%20files/Nye/air2.htm>

³ Eglė DEAN. Trys išskirtinės juvelyrinės kūrėjos // Literatūra ir menas. – 2011, Nr. 3318.

⁴ <http://www.kyeokkim.com>

⁵ Anthony GIDDENS. Modernybė ir asmens tapatumas. – Vilnius: Pradai, 2000, p. 85.